

Zitierhinweis

Raková, Svatava: review of: Martin Prokorný (ed.): Tony Judt, *Falešné ideje, cizí krev. Francouzská inteligence 1944-1956*, Praha: Prostor, 2018, in: *Český časopis historický*, 2019, 3, p. 723-731, DOI: 10.15463/rec.1386253225

český časopis historický

copyright

Dieser Beitrag kann vom Nutzer zu eigenen nicht-kommerziellen Zwecken heruntergeladen und/oder ausgedruckt werden. Darüber hinausgehende Nutzungen sind ohne weitere Genehmigung der Rechteinhaber nur im Rahmen der gesetzlichen Schrankenbestimmungen (§§ 44a-63a UrhG) zulässig.

RECENZNÍ ČLÁNEK

Od proletářů k Maovi: levicové výzvy v odcházejícím světě

From Proles to Mao:
Leftist Challenges in a Disappearing World

SVATAVA RAKOVÁ

Tony JUDT

Falešné ideje, cizí krev. Francouzská inteligence 1944–1956

(Přeložil Martin Pokorný.)

Praha, Prostor 2018, 383 s., ISBN 978-80-7260-379-4.

Poslední velká práce Tony Judta (1948–2010)¹ náleží do rodu intelektuálních dějin a její formát je výmluvnou obhajobou existence této kdysi kvetoucí, nyní poněkud pozapomenuté disciplíny historické vědy. Má vše, co veřejnost právem od dějepisců očekává: současnosti silně rezonující téma, čitelný morální (ideový, politický) postoj, břitkou analýzu, nepřetržitý proud jasnozřivých postřehů a přiznaně stranické vývody, jež se však opírají o strukturovanou (místy až empatickou) argumentaci; o vzorné (byť přirozeně selektivní) faktografické výbavě a citační disciplíně netřeba hovořit. Již z tohoto profilu je zřejmé, že si Judtova obžaloba jednoho historického selhání zaslouží širší odbornou pozornost; případná polemika nemá nic společného se „zastaráním“ jeho opusu, nýbrž s jevy a kontexty, jimž recenzent přikládá větší váhu ve vývojovém komplexu než proslulý autor.

Sukus práce a její poselství by se daly shrnout v jedné větě: poválečné levičáctví a revoluční euforie naprosté většiny francouzských (v té době evropských, případně světových) intelektuálních autorit a jejich přitakání stalinským zločinům, jmenovitě stranickým procesům ve východní Evropě způsobily neodčinitelné politické i faktické zlo,

1 V orig. Tony JUDT, *Past Imperfect. French Intellectuals, 1944–1956*, New York – London 2011.

kteřé je nejen diskreditovalo v jejich přisvojené roli avantgardy, ale nadlouho deformovalo tvářnost poválečného vývoje.² Vedle samotného morálního vzkazu (a varování) je ovšem neméně poučná i anatomie cesty, kterou autor zvolil k přiblížení a prokázání své teze. Činí tak v úvodu a čtyřech tematicko-chronologicky organizovaných oddílech, jejichž jednotlivé kapitoly mohou sloužit jako samostatné studie k pochopení geneze a evoluce tohoto fenoménu s důsledky sahajícími daleko za národní hranice či vcelku exkluzivní okruh aktérů. Dlužno dodat, že své palčivé j'accuse nepronáší mentorsky ex cathedra, ale důsledně je dokládá citáty či parafrázemi relevantních textů.

V úvodu provádí Judt vivisekci reflexí, jimiž francouzská intelektuální elita odpovídala na pozdější (zhruba od osmdesátých let 20. století) kritiku jejího revolučního fanatismu,³ eventuálně se snažila omluvit a vyvinut z toho, jak „bezstarostně se vyjadřovala tváří v tvář násilí, lidskému utrpení a bolestným morálním dilematům“ (s. 15). Z valné většiny se jednalo o osobnosti mimo okruh KSF, která v tomto diskursu pomazaných (snad s výjimkou Aragona) hrála jen okrajovou roli; navzdory četným paralelám a analogiím se tím francouzská situace podstatně lišila od zemí východní Evropy, k nimž se autor často vztahuje.

Judt se ovšem zřekl prvoplánového zavržení Sartra a spol. Chce nejen přijít na kloub tomu, proč kulturní guruové zastávali „tak pitomé názory“, ale především zjistit, proč i nadále zůstávali „uctívanými prominenty“. S vášní pro metodické třídění dokládá různé obranné strategie, z nichž ovšem mnohé vycházely z historické či psychosociální reality: rozčarování z „prohnilé“ či „dekadentní“ třetí republiky, vítězství Stalinova SSSR, dominantní doleva směřující „duch doby“, čisté úmysly, přirozený radikalismus mládí. Tento motivační komplex, dobře známý i z českého disentního rejstříku, činí původní iluzi odpustitelnou – nikoli však v očích autora, který pod pletivem „utopií, mýtů, bludů a lží“ odhaluje neochotu filozofů a literátů přijmout odpovědnost především za „zklamané naděje intelektuálů východní Evropy“. Třetí klíčové *proč* se týká vřelé francouzské vstřícnosti vůči totalitě – dle autora výjimečné alespoň ve srovnání s anglosaskou kulturní a akademickou scénou, jejíž nesporné marxisticko-revoluční výhonky ovšem cudně opomíjí. Úvod knihy uzavírá konstatování, že tehdejší revoluční výzvy a soudy neodrážely reálný svět, nýbrž způsob, jakým jejich autoři usilovali vnutit tomuto světu vlastní deformované ego se všemi freudovskými traumaty, frustracemi a ambicemi.

Ačkoli Judt nejednou vznáší výhrady vůči alibismu v podobě odvolání se na národní tradice, historickou setrvačnost apod. (čtenář ocení zmínku o politické objednávce u nás kdysi populární dlouhé vlny Emmanuela Le Roy Ladurie), přiznává, že nemůže na tato *proč* odpovědět bez návratu k Francii třicátých let 20. století i za cenu odklonu od kultu textů, jimž jinak připisuje primární význam důkazního materiálu. Činí tak v prvním oddílu (jeho název *Síla okolností* končí Judt otazníkem s příznačným zpochybněním polehčujícího významu vnějších faktorů) s připuštěním, že kromě osobnostní konfigurace působily na poválečné (nové) intelektuální autority i „okolnosti“.

2 Levici ve francouzské filozofii a politickém myšlení i akci se Judt zabýval dlouhodobě, viz Tony JUDT, *Marxismus and the French Left: Studies in Labour and Politics in France, 1830–1981*, New York 1986.

3 Patrně nejostřejší Michel-Antoine BURNIER, *Le Testament de Sartre*, Paris 1982.

Byla to především deziluze a odmítnutí „měšťáckého bahna“ parlamentní republiky, jejíž hédonismus a důraz na individuum proti kolektivu vedl nakonec ke kolapsu systému. Autor snáší hojnost příkladů existenciálního odcizení publicistů, kteří výrazně ovlivňovali ráz veřejné diskuse, od všech struktur institucionální i sociální vlády a na druhé straně i od každodenních starostí běžných lidí. Po celá třicátá léta se ve vlivných kruzích humanitní inteligence s rostoucí silou projevuje tato „nenávisť k Francii“, kritická propast provázená požadavkem radikální změny, a šíří svůj negativismus do veřejného života.

Jako spouštěč zdánlivě neodvratného procesu, ústícího do poválečného revolučního profétismu, vidí Judt přijetí liberalismu za dominantní ideologii pozdní třetí republiky. Lidskoprávní vize, nadřazující jedince celku, pomíjely zásady kolektivní odpovědnosti a morálky a vedly k úpadku politiky i společnosti: k tomuto závěru došli nezávisle konservativci, katolíci i příslušníci nekomunistické levice. Neschopnost radikální obrody ještě podpořil diktát pacifismu; mír za každou cenu, ipso facto rezignace na tíhu konfliktu, se stal takřka příkazem dne. Judt vypočítává další etapy na osudné cestě: přivítání porážky 1940 a Vichy jako katarze a příležitost obnovit sociální zdraví a mravní integritu národa pod autoritativním praporem Pétainovy „národní revoluce“, k níž se upínala zejména katolická levice, nové zklamání, vystřízlivění a příklon k myšlence odboje. Tomuto kroku přikládá autor rozhodující váhu, a to nikoli z hlediska politické či osobní etiky, nýbrž proto, že po desetiletí důsledné opozice, kritiky a s nimi spjatých dilemat mohli intelektuálové konečně přijmout pozitivní program: z *proti* přešli na *pro*. Jejich svět se zjednodušil a ze spleti protichůdných emocí se vynořil čitelný příkaz akce, vyžadující více než slova a texty.

Škála rebelujících, tzv. nonkonformních intelektuálů, na něž se Judtova studie soustřeďuje, sahá od konservativců (Jean Paulhan, raný Claude Roy) přes katolickou levici (Emanuel Mounier a časopis *Esprit*), existencialisty kolem Merleau-Pontyho, Sartra a *Les temps modernes* a různé stranické afilianty (socialisté, gaullisté) až po nezávislé (Albert Camus). Toto názorové spektrum spojoval postoj, vycházející (s příznačnou výjimkou komunistů) z více či méně vědomého traumatu jejich válečné osobní i profesní existence, v řadě případů vcelku tolerované kolaborujícím i nacistickým režimem a s dosti dubiozním podílem na odboji:⁴ manichejské vidění světa se pojilo s touhou přidat se demonstrativně k vítězům a s voláním po radikální změně, jež se vzhledem k selhání politiky Lidové fronty i Pétainova experimentu nedala dosáhnout jinak než revolucí. Kategorický imperativ revoluce pak zplodil přitakání východoevropským komunistickým převratům a omlouvání či schvalování procesů, které přicházely z různých politických a názorových orientací. Hlavní tíha viny za revoluční agitaci, zcela nezodpovědnou při obecné znalosti stalinského teroru, nicméně dle Judta jednoznačně padá na bedra J. P. Sartra, primi inter pares a diktátora módních filozofických ekvilibristik.⁵

4 Francouzský termín *résistance* znamená také odpor, čímž se škála účastníků rozšiřuje daleko za aktivní bojovníky; o povaze odporu (např. asociální jednání bez politického akcentu) se vedou debaty po každé změně režimu.

5 Judt patrně právem nezmiňuje Sartrovu krátkou zkušenost válečného zajatce. Jeho odbojové sympatie stejně jako Merleau-Pontyho a řady dalších považuje za „romantické angažmá“, odehrávající se převážně v „teoretické rovině“ (s. 48).

Tyto postoje do značné míry převzaly ideové a zejména rétorické dědictví odboje (odporu) včetně souvztažné symboliky, již Judt demaskuje jako „náhradní revoluci“. Fenoménu resistance věnuje samostatnou kapitolu, neboť právě v něm vidí nejhlubší kořen traumat a latentních pocitů selhání intelektuálů, jichž většina nanejvýš „hrála hry“ v pozici „otevřené ilegality“ (s. 62), a v důmyslné analýze odbojového syndromu specifikuje jeho literární tropy. První místo mezi nimi zaujímal teror, násilí a neomilitarismus, jehož vůdčí téma boje všech proti všem petrifikovala Sartrova verze existencialismu. Další v pořadí byla sexuální metaforika s genderovou dělbou jinak všemožně relativizované morálky, v níž se ženy, ztělesňující zlo (hřích) kolaborace, staly obětmi mužského vytěšňování viny (ženy byly hlavní cílovou skupinou tzv. očistných tribunálů). Judt v tomto tradičním vidění podléhajícího ženství spatřuje – možná právem – freudovskou projekci filozofujících ideologů, jejichž podvědomí chtělo obsazením uvolněné maskulinní role (okupant) kompenzovat válečné ponížení.⁶

Podobně Judt problematizuje i tropus zrady, neboť v poválečné politické a sociální turbulenci se vymezení tohoto klíčového pojmu hnutí odporu (střety kolem popravy Roberta Brasillacha) stalo kořistí vítězů. A konečně předvídavě zaznamenal výhonky počínající vlny protiamerických nálad, v nichž byly sympatie vůči USA jako „nástupní autoritě“ ve freudovské perspektivě opět delegovány na submisivní ženství. Vedle jasně deklarovaných postojů Mouniera, Sartra, de Beauvoir a dalších, jež odrážely zklamání z promarněného odkazu resistance i příkazu radikální proměny včetně veřejné očisty, prosvítá z hlubších textových vrstev klíčový význam nikoli politického názoru, nýbrž samotné moci – tématu, na němž založil svou proslulost Michel Foucault.

Tropus kolaborace a zrady se stal překlenovacím můstkem k argumentu revoluce, která si dle mínění nonkonformistů zasloužila paramarxistické filozofické zasítování. Ve stínu faktu, že velikáni jako Éluar, Mounier, Trioletová či Aragon publikovali v podmínkách okupační cenzury, že se během války hrála Sartrova dramata a jeho kariéra „postupovala milovými kroky“ (s. 72), bylo nutno nasvítit choulostivou mravní situaci z jiné strany: intelektuál byl povinen „zradit vlastní třídu“ a přiklonit se na stranu „pracujících mas“.

Jakým způsobem se tento definiční úklon prováděl, dokládá Judt v obsáhlé pasáži věnované výrobě dehonestujících seznamů z dílny očistných komisí, v nichž zasedala plejáda prominentních jmen, vedle Sartra například Raymond Queneau a Vercors: zatímco mezi spisovateli šlo nezdědka o vyřizování osobních účtů, pro komisaře nezbytní nakladatelé vyvázli vesměs lacino. Politické klima v zemi se ostatně rychle měnilo. Albert Camus, jeden z nemnoha aktivních účastníků odboje, se přiklonil k linii smíru a tlusté čáry, kterou zvolil jako řešení národní krize Charles de Gaulle – podobně jako jeho soupevník Konrád Adenauer.

V další kapitole se pak Judt věnuje filozofii nekomunistické levice v období nadcházející studené války a rozděleného světa, v níž hlavní úlohu obsadil existencialismus. Jeho architekti Sartre a Merleau-Ponty i epigoni – de Beauvoir, ale zčásti i Bataille, Lacan, Raymond Aron a Alexandre Kojré – si každý po svém osvojili lekce z německé filozofie, zejména z Hegela, o němž v předválečné Paříži přednášel Alexandre Kojéve. Pozitivismem

6 Nietzschevský kult mužné síly se odráží i v tropu „zženštilého kolaboranta“ (Sartre), jenž tak prokazuje blízký ideový základ vítězů a poražených.

zklamaní Francouzi byli tak „vydání na pospas“ nejen Nietzschevi a Heideggerovi, ale především dobově atraktivní hegelovské dialektice a její ambivalenci pána a otroka se všemi důsledky politické akce. Symbióza existencialismu a marxismu je obecně známá; v myšlence konfliktu a násilí jako stavu imanentního lidskému bytí a v podmíněnosti morálky byla otevřená třídní strategie obkroužena existenciálními abstrakty o věčném zápase „o sebeuznání... o to, jak nás vnímají druzí“ a morálka se stala kořistí anonymních „vítězů“.

Ve srovnávacím pohledu se vlastně jednalo o přetavení tropů rezistenčního syndromu do filozofických postulátů, které podobně sloužilo k legitimizaci revolučního teroru. Vzpoura, revolta, obsazení panských pozic otroky, to vše výborně souznělo s mnohem prostší rétorikou třídního boje a proletářské revoluce. Judt neváhá sáhnout k přímému obvinění „autentického existencialismu“ z totalitního myšlení: popíráním univerzálních hodnot Sartre stejně jako komunista Aragon pomáhal vytvářet „etické vakuum“. Postoj, jenž nepochybně pramenil z okupačních traumat, však „od fašistického pokřtectví oddělovala jen nebezpečně tenká membrána“ (s. 104).

Ve druhém oddíle knihy, nazvaném Cizí krev, se Judt dostává k vlastnímu tématu selhání francouzské kulturní levice tváří v tvář vývoji v satelitní východní Evropě a dokládá způsob, jakým její mluvčí vyplnili existenciální bílko šek na revoluční teror. Po rekapitulaci domácímu čtenáři známých převratů a procesů od Kostova a Rajka po Rudolfa Slánského autor předestírá konfrontaci s výroky a citáty z různých stran a v různých argumentačních odstínech od metafory lesa a třísek po zúctování se „zrádci“ a v tomto výčtu znovu padají jména prominentů Sartra a Mouniera. Vedle připomínky skutečnosti, že intelektuální diskuse se týkaly takřka výlučně procesů s komunisty a pomíjely represe vůči občanské společnosti, stojí za zaznamenání postřeh, podle něhož se alespoň některé oběti stalinských čistek skutečně provinily názory odlišnými od Moskvy, avšak v zájmu disciplíny bylo nutno „složitě konstruovat náhradní obvinění“ (s. 131).⁷

V závěru této partie Judt ještě podrobněji rozvádí roli existencialismu jako nástroje využitého k obhajobě stalinismu nebo – ponecháno na úsudku čtenáře – přímo k tomuto účelu stvořeného. Na reflexích profilových osobností, které se plně ztotožnily s ideou proletářské revoluce v sovětském provedení a byly konfrontovány se zločinnou praxí, Judt prezentuje všechny typy reakcí od prostého popírání přes pragmaticky i ideologicky motivovanou obhajobu po takřka entuziastický souhlas – postoj, který si Sartre uchoval i po budapeštském masakru.⁸

Vedle „pseudohegelovské“ legitimizace teroru, zastírající ovšem ryze politické cíle, poukazovali uvážlivější a mravně citlivější autoři (Merleau-Ponty, Mounier) na zločiny kapitalismu, jež měly komunistický pendant vyvážit. K tradičnímu vykořisťování práce se ve světle hlavního dramatu poválečného vývoje, totiž emancipace tzv. třetího světa, dostává do popředí brutalita koloniální praxe a její nejkřiklavější případy – moment, který pro

7 Z hlediska poselství knihy poněkud vybočuje označení agenta Kominterny A. Simona (O. Katze) jako pokrokového novináře (s. 135).

8 Stejná existenciální legitimizace násilí by se dala samozřejmě aplikovat i na nacistické zločiny; Judt v tomto směru nezmiňuje žádný Sartrův výrok, zato přináší hojně důkazy o jeho radikálních postojích v otázce očistných procesů včetně přehmatů a křivd.

futuro vykázal mnohem brizantnější revoluční potenciál než bída bělošského proletariátu. Diskuse kolem satelitních procesů tak v Judtově historické souvztažnosti vytvořila filozofickou půdu pro budování mostu mezi Marxem a Frantzem Fanonem.

Nové velké téma zjevně poskytlo francouzské intelektuální levici více než vítané východisko z dilematu Marxova ideálu a stalinské praxe a otevřelo mediální prostor, v němž bylo znovu možné (a nutné) jasně zaujmout stranu a obnovit manichejské vidění světa, postupně rozhlodané lágry, procesy a rokem 1956. Revoluční zápas o budoucnost převzala od neúspěšných proletářů národně osvobozenecká hnutí. Tuto linii, jež ponechávala východní Evropu včetně pozdního československého jara svému osudu jako slepou uličku, však Judt již nijak nerozvíjí. V úvodu třetího oddílu, věnovaného „zradě intelektuálů“, hledá odpověď na souvislost mezi Sartrovými postoji, manifestujícími až bigotní „revoluční“ amorálnost a popírání základů evropské humanity („absence svobody slova, jak ji chápeme my, je dokladem... kulturního osvobození“, s. 185), a jeho neotřesitelným postavením prvního mezi (ne)rovnými, jež zaujímal až do své smrti.

Zdrojů popularity komunismu zpočátku nebylo málo: odbojové dědictví KSE, poválečné prosovětské sympatie, víra v možnost „francouzské“ verze komunismu a především neochota intelektuálů odloučit se od dějinné eschatologie, jež slibovala „opětovné zakouzlení světa“ (s. 195).⁹ S odlivem ochoty k revoluci, hospodářským rozvojem a růstem životní úrovně střední třídy, ale i dělnictva však burčující rétorika ztrácela smysl. Běžní lidé nemohli slyšet na „koncentrák“ Billancourtu či na průměr jejich každodennosti k Osvětím (Mounier) – toto srovnání se Žida Judta muselo zvláště dotknout.

Na druhé straně se rodila nová propaganda, jež kalkulovala s obecnou snahou chránit dosažený materiální status a podporovat mocenskou rehabilitaci nacisty ponížené země. Antiamerikanismus, jenž měl ve Francii vždy živnou půdu, byl teď vztahován k agresivitě imperialistické supervelmoci. „Nonkonformní“ publicisté sázeli na strach z opakování dějin v podobě války či fašismu a demonizovali politiky jako válečné štváče. Inherentní této strategii bylo ovšem všemožné očerňování západní reality a omluvy či nadšení pro tábor socialismu.¹⁰ Judt v řadě pasáží saturuje bytostnou potřebu vyrovnat si definitivně účet s pokrytectvím, dvojím metrem, mravní bezpáteřností a účelovou slepotou, jež francouzská nekomunistická levice a především Sartre (plus de Beauvoir, jejíž přizvukování však Judtovi nestojí za mnoho pozornosti) vykazovali vůči veškerým křivdám východních režimů. V této souvislosti je třeba zaznamenat odvahu, s níž se bývalý sionista Judt postavil k ožehavé otázce antisemitismu. Ten byl v některých procesech nesporně přítomen, nicméně mezi komunistickými vedoucími kádry bylo mnoho Židů, kteří se buď na represích přímo podíleli (proces s Rajkem) nebo bylo obtížné je při ryze mocenských čistkách obejít. Velkému zastoupení Židů ve vedení i členstvu východoevropských

9 Judt tu poznamenává, že i VŘSR byla „revolucí intelektuálů“, což považují za výrok s platností omezenou na část revoluční elity.

10 Jako extrém Judt uvádí výroky de Beauvoir klasifikující westerny z přelomu 40. a 50. let jako psychologickou přípravu na válku, nicméně morální a ideové poselství tento žánr v americkém provedení nesporně přinášel.

komunistických stran Judt připisuje svůj díl i na poválečném lidovém antisemitismu, jenž měl ovšem v řadě zemí hluboké dějinné podloží (s. 213n.).¹¹

Mnohem více pozornosti věnuje autor tématu od západní recepce východních procesů poměrně odtazitéjšímu, totiž Spojeným státům. Po shrnutí hlavních rysů ambivalentního náhledu Evropanů na Ameriku, jak se vyvíjel od koloniálních dob, se pokouší zakomponovat tento fenomén do ideového vření poválečné Francie – USA nikoli jako politická síla, ale jako symbol hrozeb anglosaského kapitalismu uprostřed příslibů revoluční očisty. Nového globálního hráče kompromitovala v očích levice řada okolností: francouzské ponížení poraženého prosebníka, Marshallova podpora německé obnovy, amerikanizace společnosti na konzumní model, technologická a kulturní invaze. Nicméně v tomto ohledu zela mezi filozofy a veřejností nejhlubší propast. Konfrontace s obrazem Ameriky tak Judtovi slouží k uvádění dalších důkazů o „odtrženosti intelektuální komunity od zbytku (sic!) země“;¹² k bizarní projekci táborů smrti do všední existence průměrného Francouze vytvořili její mluvčí mezinárodní protějšek, totiž „hypostatizovaný a koherentní“ protiamericky naladěný pracující lid, jenž má raději „volit Východ“ (s. 235).

Dalším střípkem do mozaiky psychického, ideologického a mravního komplexu francouzské nekomunistické levice jsou dilemata intelektuála a jeho předpokládaná potřeba ztotožnit se s jednoznačně definovanou a myšlenkově ucelenou dějinnou silou. Judt prozíravě zachycuje dvojlomnost vztahu „pokrokové“ inteligence vůči proletariátu – kolísání mezi službou jeho zájmům a cílům a nadřazeným, arogantním ochranitelstvím, povolaným vysvětlovat infantilním „pracujícím“ podstatu jejich boje a určovat mantinely jejich cesty. Prostředníkem a komunikátorem měli být komunisté, s nimiž je nutné těsně spolupracovat (Sartre), jejichž vůdci však měli – jak Judt upozorňuje – pro myslitele plné pochyb a krizí jen pohrdání a posměch a nijak neoceňovali jejich „vstřícný, ale odtazitý postoj“ sympatizujících nestraníků.

Mezi dalšími, poněkud esejisticky rozběhlými tématy výrazněji vystupuje mírové hnutí ve spojení s rostoucí lidskoprávní agendou, jehož mohutná celosvětová agitace a organizace byla stejně jako v meziválečném období z velké míry v rukou komunistů, využívajících „pokrokové intelektuály“ k šíření podpory Sovětského svazu a myšlenky socialismu. Judtův kritický postoj bytostného demokrata konservativního ražení (ač se sám hlásil k sociální demokracii) nicméně nemůže obejít obrovský vliv, kterým tyto ideové proudy a aktivity se stoupající účastí protikoloniálních a národně osvobozeneckých sil působily na dynamický vývoj tzv. třetího světa.

Artilerie poslední, čtvrté části s názvem Říše středu, jímž Judt metaforicky obdařil liberalismus, opět míří do terče myšlenkové a morální chatrnosti cílové skupiny, tentokrát ovšem z vnitrofrancouzské perspektivy. Texty, jež je možno s výhradou charakterizovat jako historicko-politologické úvahy (vyhýbám se nezávaznému výrazu eseje), se opět

11 Problém komunismu a židovství Judt nijak nerozvádí, jeho terčem je opět Sartre a jeho mlčení či vyhýbavost v této věci. Za zmínku by možná stála „polonizace“ PZPR a vypuzení „moskevských“ Židů z jejího vedení po polovině 50. let s následnou změnou v pátrání po válečných zločinech.

12 Tvzení, že „američtí intelektuálové mají ve vlastní kultuře okrajové postavení“ (s. 235), považuji za polemické.

z nejrůznějších poloh vracejí ke kategoriím pro autorský výklad klíčovým, totiž k pojmům *liberalismus* a *intelektuál*. Judtův výklad geneze a „národních“ podob patrně nejoshiďnějšího stavebního kamene politologického slovníku, svou pružností a přizpůsobivostí daleko předstihujícího jiné kultovní pojmy (kapitalismus, socialismus, demokracie, autoritářství), nelze v recenzi podrobněji rozebírat. Za pozornost stojí zejména jeho francouzská *Sonderweg* poznamenaná deformacemi a posléze úbytky, jež Judt – patrně právem – připisuje dědictví revolučního republikánství; posvátnému odkazu roku '89 Francie vděčí za mnohem větší toleranci vůči představě totalitního teroru, pokud slibuje kýženou permanentní očistu. Politická filozofie republikánství, které kolektivní cíle včetně sociálních nadřazovalo zájmům jednotlivce, vyžadovala státní dirigismus a podřízení (přirozených) práv zákonem (tj. mocí) stanoveným občanským povinností; (anglosasky chápaný) liberalismus byl vytlačen na okraj politického spektra, kde zákonitě podlehl degeneraci.¹³ Není snadné sledovat tok prolínajících se a krouživých Judtových argumentů, ale na tomto místě se recenzent nemůže ubránit pocitu jisté nedůslednosti: kolektivismus s jeho sociální odpovědností, jenž měl v realitě 30. let sehrát ozdravnou roli proti „měšťácké rozbředlosti“ a sobectví, v abstraktním nadhledu působí jako negativní ideologie, otevírající jakési totalitní předpolí.

Role republikánského (i v císařském hávu) státu a důraz na angažovaného občana pak v Judtově výkladové logice vedou k analýze geneze a vlastností svébytného fenoménu francouzského intelektuála jako morálního vůdce sui generis („státní intelektuál“ či „disentující státní zaměstnanec“, s. 287), jenž si přisvojil výsadu jménem společnosti (národa, lidu, případně celého lidstva) formulovat a pronášet trvale platné soudy. Ani tento nepochybně zasvěcený text však neodpovídá na záhadu vytrvale výjimečného statusu osobností, které se ve svých filozofických vyznáních, adoracích násilí s jeho „erotickým nábojem“ (s. 338) i v politických sympatiích (stalinismus) tak evidentně a hluboce mýlily.

Navzdory kulturní povýšenosti a provinčnímu šovinismu elity domácí humanitní inteligence (s. 302) a tváří v tvář mnohem více konzistentnímu vývoji italské levice, který Judt líčí obšírně a pochvalně, se Francouzům podařilo nejen podržet předválečnou mezinárodní prestiž, ale dokonce posílit své výsadní postavení; výplody Malrauxe, Camuse, Sartra, Mouniera a jejich kolegů, „mnohdy nedostatečně informované, líně formulované a ignorantské... měly váhu prostě jen proto, že je napsali oni“ (s. 337). Autor konstatuje, že po Sartrově podpoře všemožných blízovýchodních (revoluce ajatolláhů) a asijských diktatur, angažmá francouzských maoistů (včetně Sartra) v tzv. revolučních tribunálech a sympatiích historiků vůči teroru („od Louise Blanca až po Michela Vovella“) ustoupila adorace násilí, potvrzená legendou května '68, z hlavního proudu relevantního diskursu až s odhalenými hrůzami Pol Potova režimu.¹⁴

13 Judt se důsledně vyhýbá užití termínů přirozeného a historického práva, běžných v anglosaské tradici, a nezaznamenala jsem ani explicitní diskusi mezi pojetím práv (rights) a svobod (liberties), i když v kontextu se této otázky dotýká ve výčtu kolektivních „práv“ (vzdělání, zdravotnictví, sociální welfare).

14 Jistý podíl na zmírnění propagace násilí francouzských maoistů a „nonkonformistů“ měl i masakr židovských sportovců na OH v Mnichově 1972.

Od poloviny knihy se z textu de facto vytratila východoevropská „cizí krev“ (název, připomínající předrevoluční novinové titulky, je ostatně nakladatelskou inovací, v níž původní „intelektuály“ kdovíproč nahradila „intelligence“), ledaže padá na hlavu francouzských revolucionářů od stolu; je to však záležitost především jejich mravního selhání, neboť vývoj satelitů jednoznačně diktovala Moskva. Judt nalézá stále nová slova pro jejich dehonestaci, nicméně solipsismus, „neschopnost pochopit“, „malý svět levého břehu... symptom Zvonokos“ (s. 333) nejsou schopny vysvětlit „nevidaný intelektuální monopol“, jemuž se údajně těšili v letech 1945–1975. Autor přitom zcela a vědomě opomíjí fenomenální nástup kulturních autorů francouzské postmoderny do čela tentokrát již globální „tyranie inteligentů“. Jeho odtazitý, až opovrhlivý postoj k této nové diskursivní smetánce je pochopitelný s ohledem na její adaptovanou (jinakost) verzi „levičáctví“. Foucaultův otevřený útok na Sartrovo postavení mandarína by však dodal jeho ostrélování další municí.¹⁵

Širší vývojový kontext tak v knize reflektuje až závěrečné shrnutí, v němž po povstáních 1956 byli „Poláci a Maďaři ponecháni vlastnímu osudu“ a ideologové levice se začali „ohlížet po svěžích pastvinách“ (s. 328). Přesměrování západní levice od vlastních proletářů k „barevnému“ třetímu světu, o jehož postkoloniální orientaci se vedl poválečný velmocenský zápas, se však ve skutečnosti datuje mnohem dříve a ve Francii spíše než s destalinizací souviselo s masakry v Alžíru, na Madagaskaru a v rovníkové Africe. Alžír, Suez, Palestina a další mediálně prominentní témata odsouvala již od poloviny padesátých let dinosauří režimy východního bloku definitivně stranou zájmu vzrůstající se protestní vlny a mnoho na tom nezměnilo ani de facto protisměrné pražské jaro. Pohotově obsazení „svěžích pastvin“ maoismu a revoluce tricontinentalu, jichž se chopila řada francouzských proroků revolučního násilí, jim umožnilo prolongovat tradiční postavení intelektuální avantgardy o další dekádu. Oslnivá osobnost Michela Foucaulta je nicméně ve světové filozoficko-politické konkurenci postupně vytěsnila.

V této partii zvláště se objevuje celá řada sporných tvrzení (Foucault, Lacan, Derrida, Levinas, Barthes aj. jako okrajoví, ve Francii prakticky neznámí teoretikové – „postmoderní kočka Šklíba“, s. 340) či tematických opomenutí (fenomén Vietnamu), pro jejichž diskusi nezbyvá místo. Judt se však většinou až úzkostlivě vyhýbá černobílému vidění a násilnému vměstnávání látky do předem připravených matic; výjimku je snad jen osobnost J. P. Sartra, pro něhož nenalézá žádnou polehčující okolnost. Ať však čtenář s Judtovými nesmlouvavými postoji a rezolutními odsudky souhlasí či nikoli, polemika s důmyslnými argumenty jej povede k tříbení vlastního názoru. Sled vynikajících postřehů a nezvyklé nasvícení souvislostí pak činí z tohoto autorova odkazu takřka povinnou četbu odborníků a jeho výzva přistupovat k dějinám, této „nostalgii po prožitcích cizích lidí“, s největší odpovědností a poctivostí sahá daleko za hranice historické profese.

15 Rivalita obou osobností byla zjevná od počátků Foucaultova vstupu do intelektuální arény. Ten svou první průlomovou knihu *Folie et déraison* (1961, česky *Dějiny šílenství*, překlad zkrácené verze z roku 1964) pojal jako výzvu Sartrově *Bytí a nicoté* (podle James MILLER, *Michel Foucault*, New York 1993, s. 98), zatímco Sartre označil bestseller *Slova a věci* (1966) v recenzi v *L'Arc* za „eklektickou syntézu... poslední barikádu, kterou buržoazie ještě může postavit proti Marxovi“ (tamtéž, s. 159).